

بررسی گونه های تفسیر روایی سوره مزمل

طاهره ماهروزاده^۱، سیده فخره عابدی^۲

چکیده

قرآن کریم قابل اعتمادترین منبع و حیانی است که استوارترین روش زندگی را به انسان ها نشان داده، آنها را که در پی خشنودی خداوند باشند، به راه های بی گزند هدایت کرده از تاریکی ها نجات داده و به جهانی سراسر نوارنیت وارد می کند. ده ها آیه و روایت بیانگر نقش انحصاری و بی بدیل عترت، در کشف معانی و مقاصد قرآن است. این مقاله بعد از تبیین تفسیر روایی و بیان گونه های آن با مراجعه به تفاسیر روایی البرهان، درالمنثور، نورالثقلین و... با روش توصیفی- تحلیلی به جمع آوری روایات در ذیل آیات سوره مزمل و شناخت گونه های تفسیر روایی می پردازد.

واژگان کلیدی: تفسیر روایی، گونه های تفسیری، مصداق تفسیری، سبب نزول،

شأن نزول، سوره مزمل.

۱. مقدمه

احادیث تفسیری بهترین راه برای دستیابی به تعالیم قرآنی می باشند که از کلمات گهربار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت گرامی آن حضرت به دست آمده است. تفسیر قرآن کریم از زمان نزول قرآن توسط پیامبر صلی الله علیه و آله شکل گرفت و حضرت پس از نزول آیات الهی به تفسیر و تبیین آیات می پرداختند و در ادامه نیز امامان معصوم علیهم السلام نیز برای مخاطبان و سائلان به تفسیر و توضیح آیات می پرداختند و مفسران نیز با توجه به روایات تفسیری و شیوه تفسیر اهل بیت علیهم السلام می توانند به توضیح و تفسیر آیات بپردازند که در این مقاله سوره مزمل با توجه به تفاسیر روایی مورد واکاوی قرار گرفته است و گونه های تفسیری استفاده شده از این روایات تبیین شده است. شناسایی این گونه های تفسیری می تواند زمینه ای برای به دست آوردن مبانی و شیوه های تفسیری معصومین علیهم السلام باشد.

۱. استادیار و عضو هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، از ایران.

۲. دانش پژوه کارشناسی ارشد تفسیر علوم قرآن، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، از هندوستان.

۲. مفهوم شناسی

۱-۲. تفسیر

تفسیر در لغت به معنی بیدار کردن، آشکار کردن (فیومی، ۱۴۱۴، ص ۴۷۲)، پرده برداری و تبیین و توضیح است (مصطفوی، ۱۴۱۶، ۸۶/۹).

۲-۲. تفسیر روایی

واژه روایت در اصل به معنای حمل و نقل است و روایت حدیث به معنای نقل و حمل حدیث است، ولی مقصود از روش تفسیر روایی همان تفسیر قرآن به سنت است. پس مقصود از روایت، قول، فعل و تقریر معصوم، اعم از پیامبر ﷺ و امامان علیهم السلام است. (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۰، ص ۹۰)

۳. شناخت سوره المزل

این سوره مکی است. این سوره بیست آیه، دویست و هشتاد و پنج کلمه و هشتصد و سی و هشت حرف است. (رازی، ۱۴۰۸، ص ۲۰) ابی کعب روایت کرد که رسول ﷺ گفت: «هر که سوره المزل بخواند، خداوند او را در دنیا آخرت از سختی دور نگه می دارد» (رازی، ۱۴۰۸، ص ۲۰). المزل در اصل المتزمل یعنی، پیچیده در لباس تاء ادغام در زاء شده، برای اینکه زاء، قریب المخرج با تاء و مأنوس تر است به شنیدن از تاء و هر چیزی که پیچیده باشد، مزمل باشد (طبرسی، ۱۳۶۰، ۸/۲۶). این سوره، رسول خدا ﷺ را امر می کند به اینکه نماز شب بخواند، تا به این وسیله آماده و مستعد گرفتن مسئولیتی شود که به زودی به او محول می شود، و آن قرآنی است که به وی وحی خواهد شد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۹۳/۲۰). این سوره از نخستین سوره هایی است که در اول بعثت نازل شده، حتی بعضی گفته اند که دومین یا سومین سوره ای است که بر قلب مقدس نباکرم ﷺ نازل شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۹۴/۲۰).

محتوای سوره در پنج بخش خلاصه می شود:

بخش اول: آیات آغاز سوره است که پیامبر ﷺ را به قیام شبانه برای عبادت و تلاوت قرآن دعوت کرده و برای آمادگی برای پذیرش یک برنامه سنگین آماده می کند.

بخش دوم: او را به صبر و شکیبایی و مقامت و مدارا با مخالفان در این مقطع خاص دعوت می کند.

بخش سوم: بحث هایی پیرامون معاد و ارسال موسی بن عمران به سوی فرعون و سرکشی و سپس عذاب دردناک او را بیان می کند.

بخش چهارم: دستورات شدیدی را که در آغاز سوره پیرامون قیام شبانه آمده است، به خاطر گرفتاری های مسلمانان تخفیف می دهد.

بخش پنجم یعنی، آخرین بخش سوره، بار دیگر به تلاوت قرآن و خواندن نماز و دادن زکات و انفاق فی سبیل الله و استغفار دعوت می کند. (شیرازی، ۱۳۷۴، ۱۶۳/۲۵)

۴. کاربردهای روایات تفسیری

احادیث پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام در توضیح و تفسیر آیات بهترین منبعی است که می توان به آنها رجوع نمود و در مجموعه های گردآوری شده که به عنوان تفاسیر روایی شناخته می شوند. از این تحلیل احادیث تفسیری به دست می آید که از زاویه های گوناگون به آیات قرآن نظر کرده و در تفسیر آیات، نقش های متفاوتی را به عهده گرفته اند. در این بخش به مهمترین کاربردها و نقش های احادیث تفسیری اشاره می شود.

۴-۱. تفسیر و توضیح آیه

برخی از روایات تفسیری، لغات آیه را توضیح داده، کلمات مجمل و مبهم را شرح می دهد، یعنی پرده از الفاظ مشکل قرآن برمی دارد که مهمترین کارکرد تفسیر اصطلاحی است.

۴-۲. تطبیق آیه بر مصداق خاص

- گاهی حدیث، یکی از مصداق های آیه را بیان می کند، ولی معنای آیه منحصر در آن مصداق نیست. مثال های این مورد، در روایات فقهی زیاد است.

- گاهی حدیث، مصداق تمام و کمال آیه را بیان می کند، هرچند که معنای آیه، منحصر در آن مصداق نیست.

- گاهی حدیث، مصداق خاص آیه را بیان می کند که معنای آیه منحصر در آن مورد بوده و مصداق های دیگر ندارد.

۴-۳. بیان جزئیات آیات الاحکام

گاهی احادیث، برخی مطالب جزئی آیه را توضیح می دهد که در متن قرآن نیست و از طریق سنت به انسان رسیده و حجت است. این قسم نیز بر چند نوع است:

- تخصیص آیه عام با روایت؛

- تقیید آیه مطلق با روایت؛

- توضیح عناوین خاص تکلیفی که در قرآن آمده؛

- بیان موضوعات احکام.

۴-۴. بیان آیات ناسخ و منسوخ در احادیث

برخی از آیات قرآن به وسیله برخی دیگر نسخ شده، یعنی زمان حکم آیه منسوخ، تمام شده و حکم آیه ناسخ جانشین آن شده است. توضیح این موارد در احادیث بیان شده است.

۴-۵. بیان شأن نزول آیات در احادیث

بسیاری از احادیث بیانگر اسباب نزول آیات قرآن است؛ یعنی زمان، مکان یا واقعه‌ای را که در طی آن یا پس از آن آیه‌ای نازل شده است، بیان می‌کند که در روش شدن مفاد آیه، تأثیر بسزایی دارد.

۴-۶. بیان بطن و تأویل آیات در احادیث

برخی از احادیث پیامبر ﷺ و اهل بیت  بطن و تأویل آیات را بیان می‌کند. هرچند بیان بطن و تأویل آیه، برای فهم عمیق آیه کمک کرده و گاهی در تفسیر آیه نیز تأثیر می‌گذارد، ولی از نظر اصطلاحی، تأویل و بطن، جزئی از تفسیر نیست، اما روش مرسوم مفسران آن است که بطن و تأویل آیه را نیز در کتاب‌های تفسیر می‌آورند. بنابراین، یکی از کاربردهای روایات تفسیری، بیان تأویل و بطن آیه است.

۴-۷. آموزش روش صحیح تفسیر قرآن

گاهی احادیث تفسیری، در صدد آموزش روش صحیح تفسیر قرآن و منع روش غیر صحیح تفسیر است. پیامبر ﷺ و اهل بیت  روش تفسیر به رأی را ممنوع کرده و مردم را از این روش دور داشته‌اند. این مطلب، در روایات تفسیری آمده است.

۴-۸. بیان چگونگی روش تفسیر قرآن به قرآن

همان‌طور که در مبحث تفسیر قرآن به قرآن بیان شد، پیامبر ﷺ و اهل بیت  اقدام به روش تفسیر قرآن به قرآن کرده‌اند. این مطلب، در روایات تفسیری بیان شده و چگونگی تفسیر قرآن به قرآن، آموزش داده شده است.

۴-۹. نقل تفاسیر روایی پیامبر ﷺ

دو مورد اخیر نیز از کاربردهای برخی روایات تفسیری است که در ضمن تاریخچه روش تفسیر قرآن به قرآن و تاریخچه تفسیر روایی، مثال‌های آن بیان شد.

۴-۱۰. بیان معارف قرآن

بسیاری از روایات پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام معارف و مباحث قرآن را توضیح داده و نوعی گسترش و توسعه معارف قرآن است که نمونه‌های آن در کتاب‌های روایی مانند کافی و بحار الانوار زیاد است. (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۸-۱۱۵؛ بابایی، ۱۳۹۱، ص ۳۳؛ مسعودی، ۱۳۹۵، ص ۲۵)

۵. تبیین گونه‌های تفسیر روایی سوره مزمل

با توجه به روایات تفسیری که از معصومین علیهم السلام رسیده است می‌توان کاربردها و گونه‌های مختلف تفسیری را از این روایات استخراج نمود که در ادامه با تحلیل روایات تفسیری در سوره مزمل که در تفسیر نورالثقلین والبرهان آمده است، به تبیین برخی از این گونه‌های تفسیری پرداخته می‌شود.

۵-۱. بیان معنی لغت

آیه: «إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا» (مزمل: ۵)

عن عبدالله بن عمر قال: رسول الله ﷺ: يقال لصاحب القرآن: اقرأ وأرق، ورتل كما كنت ترتل في الدنيا، فان منزلتك عن آخر درجة تقرأها إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ای سنوحی إليك قولاً يثقل عليك و على أمتك الی قوله و قيل: قولاً ثقیلاً نزوله، فانه ﷺ كان يتغير حاله عند نزوله و يعرق و إذا كان راكبا تبرک راحلته و لا تستطیع المشی. (عروسی، ۱۴۱۵، ۴۴۷/۵)

در روایت ثقیل بودن قول در حالات پیامبر اکرم ﷺ تبیین شده است:

«إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا وَادُّرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلُ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» (مزمل: ۷ و ۸) فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة ابي الجارود عن ابي جعفر عليه السلام فی قوله: «إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا» يقول: فراغا طویلاً لنومك و حاجتك، قوله: «... وَتَبْتَئِلُ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» يقول: أخلص النية إخلاصاً و فيه قوله: «... وَتَبْتَئِلُ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» قال: رفع الیدین و تحریک السبابتین. فی أصول الكافي عدة من أصحابنا عن أحمد بن محمد بن خالد عن إسماعيل بن مهران عن سيف بن عميرة عن أبي إسحاق عن أبي عبد الله ﷺ فی قوله: «... وَتَبْتَئِلُ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» قال: الدعاء بإصبع واحدة تشير بها. (عروسی، ۱۴۱۵، ۴۴۹/۵)

این روایات برای بیان معنی لغت است: «أَوْزِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً؛ یا بر نصف آن بیفزا، و قرآن را با دقت و تأمل بخوان» (مزمل: ۴). محمد بن یعقوب، عن علی بن ابراهیم، عن أبيه، عن علی بن معبد، عن واصل بن سلیمان، عن عبدالله بن سلیمان، قال:

سألت أبا عبد الله ﷺ، عن قول الله عزوجل: «... وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً». قال: «قال

امیرالمؤمنین علیه السلام بینه تبیانا ولا تهذه هذ الشعر، ولا تنتثره نثر الرمل، ولكن أفرعوا قلوبكم القاسية، ولا يكن هم أحدكم آخر السورة». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۱۷)

این تفسیر برای بیان معنی آیه کلمه ترتیل است.

۲-۵. شرح، توضیح و تفسیر

وَ طَعَاماً ذَا عُصَّةٍ وَ عَذَاباً أَلِيماً. علی بن ابراهیم، فی قوله تعالی: وَ طَعَاماً ذَا عُصَّةٍ [أی] لا یقدر أن یبلعه. «یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبَالُ وَ كَانَتْ الْجِبَالُ كَثِیباً مَّهِیلاً» (مزمل: ۱۴)، علی بن ابراهیم، «یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبَالُ...» ای تخسف، و قوله تعالی: «... وَ كَانَتْ الْجِبَالُ كَثِیباً مَّهِیلاً» قال: مثل الرمل ینحدر. (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۲۰)

این روایت برای تفسیر و توضیح آیه می باشد که با مثال زدن تبیین نموده است: «قوله: فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ یَوْمًا یَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِیبًا یقول: کیف إن کفرتم تتقون ذلك اليوم الذى يجعل الولدان شیباً؟». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۲۰) این روایت نیز برای تفسیر و توضیح آیه است.

۳-۵. بیان سبب نزول

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ یَوْمًا یَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِیبًا، إِنْ رَبَّكَ یَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طَائِفَةٌ مِنَ الذِّیْنَ مَعَكَ وَ اللَّهُ یُقَدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَیْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا تَبَسَّرُوا مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَیَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى وَ آخَرُونَ یَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ یَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ یُقَاتِلُونَ فِی سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا تَبَسَّرْتُمْ مِنْهُ وَ أَقِمُْوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اقْرَأُوا اللَّهَ قُرْضًا حَسَنًا وَ مَا تَقَدَّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَیْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَیْرًا وَ أَكْثَرَ أَجْرًا وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ. و قوله: عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ وَ كان الرجل یقوم و لا یدری متى ینتصف اللیل، و متى یرکب الثلثان، و كان الرجل یقوم حتی یصبح مخافة أن لا یحفظه، فأنزل الله إِنْ رَبَّكَ یَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ إلی قوله: عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ یقول: متى یرکب النصف و الثلث، نسخت هذه الآیة: فَاقْرَأُوا مَا تَبَسَّرُوا مِنَ الْقُرْآنِ و اعلموا أنه لم یأت نبی قط إلا خلا بصلاة اللیل، و لا جاء نبی قط بصلاة اللیل فی أول اللیل.

این آیه برای سبب نزول آیه است. آیه ۱ در شأن پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است. روایت است: «یا أَيُّهَا الْمُرْسَلُ؛ ای جامه به خود پیچیده!» فی جوامع الجامع و روی انه قد دخل علی خدیجة و قد جئت فرقا فقال زملونی، فبینا هو علی ذلك إذ ناداه جبرئیل: «یا أَيُّهَا الْمُرْسَلُ، نامی است برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله» (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۶).

۶. جدول نمونه‌ها

در این سوره، یازده آیه به وسیله روایات تفسیر شده است که تحلیل آیات از گونه‌های تفسیری در جدول یک آمده است.

جدول ۱: گونه های تفسیری آیات تحلیل شده به وسیله روایات

ردیف	آیه و ترجمه	روایت	گونه های استفاده
۱	يَا أَيُّهَا الْمُرْتَلُّ؛ ای جامه به خود پیچیده!	فی جوامع الجامع و روی انه قد دخل علی خدیجة و قد جئت فرقا فقال زمونی، فبینا هو علی ذلك إذ ناداه جبرئیل: يَا أَيُّهَا الْمُرْتَلُّ. (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۶)	شأن نزول
۲	قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا؛ شب را، جز کمی، به پا خیز	فی تہذیب الأحکام محمد بن الحسین عن محمد بن إسماعیل عن منصور عن عمر بن أذينة عن محمد بن مسلم عن أبي جعفر <small>عليه السلام</small> قال: سألته عن قول الله تعالى: قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا قال: أمره الله ان يصلي كل ليلة الا أن تأتي عليه ليلة من الليالي لا يصلي فيها شيئاً. (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۶)	بیان مصداق آیه
۳	نُضِفَهُ أَوْ انْقُصَ مِنْهُ قَلِيلًا؛ نمی از شب را، یا کمی از آن کم کن.	روی عن الصادق <small>عليه السلام</small> قال: القليل، النصف، أو انقص من القليل قليلا، أو زد على القليل قليلا. (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۶)	بیان مصداق آیه و تعیین محدوده
۴	أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا؛ یا بر نصف آن بیفزا، و قرآن را با دقت و تأمل بخوان	محمد بن یعقوب: عن علی بن إبراهيم، عن أبيه، عن علی بن معبد، عن واصل بن سليمان، عن عبد الله بن سليمان، قال: سألت أبا عبد الله <small>عليه السلام</small> ، عن قول الله عز وجل: وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا، قال: «قال أمير المؤمنين <small>عليه السلام</small> ، بينه وبيننا ولا تهنه هذ الشعر، ولا تنثره نثر الرمل، ولكن أفزعوا قلوبكم القاسية، ولا يكن هم أحدكم آخر السورة». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۱۷)	بیان معنی آیه کلمه ترتیل
۵	إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا نَقِيلًا؛ چراکه ما به زودی سخنی سنگین به تو القا خواهیم کرد.	عن عبد الله بن عمر قال: رسول الله <small>صلى الله عليه وآله وسلم</small> ؛ يقال لصاحب القرآن: اقرأ وأرق، ورتل كما كنت ترتل في الدنيا، فان منزلتك عن آخر درجة تقرأها إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا نَقِيلًا أي سنجوی الیک قولا ینقل علیک و علی امتک الی قوله و قیل: قولا نقیلا نزوله، فانه <small>صلى الله عليه وآله وسلم</small> کان یتغیر حاله عند نزوله و یعرق و إذا کان راکبا تبرک راحلته و لا تستطیع المشی. (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۷)	توضیح و بیان لغت
۶	إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا؛ مسلماً نماز و عبادت شبانه پابرجاتر و با استقامت تراست.	محمد بن یعقوب: عن محمد بن یحیی، عن أحمد بن محمد، عن ابن أبي عمير، عن هشام بن سالم، عن أبي عبد الله <small>عليه السلام</small> ، فی قول الله عز وجل: إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا، قال: «یعنی بقوله: وَأَقْوَمُ قِيلًا قیام الرجل من فراشه یرید به الله لا یرید به غیره». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۱۷)	توضیح و بیان لغت
۷-۸	إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا، وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا؛ و تو در روز تلاش مستمر و طولانی خواهی داشت!، و نام پروردگارت را یاد کن و تنها به او دل ببند!	فی تفسیر علی بن إبراهيم و فی روایة أبي الجارود عن أبي جعفر <small>عليه السلام</small> فی قوله: إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا یقول: فراغا طویلا لنومک و حاجتک، قوله: وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا یقول: أدخل <small>عليه السلام</small> یاد کن و تنها به او دل ببند! <small>صلى الله عليه وآله وسلم</small> النیة إخلاصا و فیه قوله: «وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا» قال: رفع الیدین و تحریک السبابتین. فی أصول الکافی عدة من أصحابنا عن أحمد بن محمد بن خالد عن إسماعیل بن مهران عن سيف بن عميرة عن أبي إسحاق عن أبي عبد الله <small>عليه السلام</small> فی قوله: «وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا» قال: الدعاء بإصبع واحدة تشير بها. (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۴۹)	بیان معنی لغت

<p>۱۰</p> <p>بیان مصداق آیه</p>	<p>فی کتاب الاحتجاج للطبرسی عن أمير المؤمنين حديث طويل وفيه يقول ﷺ بعد ان ذكر المنافقين: وما زال رسول الله ﷺ يتألفهم ويقر بهم ويجلسهم عن يمينه وشماله حتى اذن الله عز وجل له في ابعادهم بقوله: «وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا». (عروسی، ۱۴۱۵، ۵/ ۴۵۰)</p>	<p>وَ اضْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا. (و در برابر آنچه دشمنان) می گویند شکبیا باش و بطرزی شایسته از آنان دوری گزین!)</p>
<p>۱۱</p> <p>بیان مصداق آیه</p>	<p>ابن شهر آشوب: عن أبان بن عثمان، عن أبي جعفر ﷺ، في قوله تعالى: «وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ الْآيَةَ»، قال: «هو وعيد توعد الله عزوجل [به] من كذب بولاية علي أمير المؤمنين ﷺ». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۱۹)</p>	<p>وَ ذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولَى النَّعْمَةِ وَ مَهْلُهُمْ قَلِيلًا، و مرا با تکذیب کنندگان صاحب نعمت واگذار، و آنها را کمی مهلت ده.</p>
<p>۱۳</p> <p>تفسیر، تشریح، توضیح آیه</p>	<p>علی بن ابراهیم، فی قوله تعالى: «وَ طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ [أى] لا يقدر أن يبلعه». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۱۹)</p>	<p>وَ طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَ عَذَابًا أَلِيمًا؛ و غذایی گلوگیر، و عذابی دردناک.</p>
<p>۱۴</p> <p>توضیح لغت با مثال</p>	<p>علی بن ابراهیم، یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبَالُ أَى تخسف، و قوله تعالى: «وَ كَانَتْ الْجِبَالُ كَيْبَابًا مَهِيلًا قال: مثل الرمل ينحدر». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۲۰)</p>	<p>یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبَالُ وَ كَانَتْ الْجِبَالُ كَيْبَابًا مَهِيلًا؛ در آن روز که زمین و کوه ها سخت به لرزه درمی آید، و کوه ها (چنان در هم کوبیده می شود که) به شکل توده هایی از شن نرم درمی آید.</p>
<p>۱۵</p> <p>بیان مصداق آیه</p> <p>سبب نزول آیه</p> <p>تفسیر آیه</p> <p>معنی، تفسیر و مصداق می گوید: قرض الحسنه غیر از زکاه واجب است.</p>	<p>ثم قال علی بن ابراهیم: و فی روایة ابي الجارود، عن ابي جعفر ﷺ، فی قوله تعالى: اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنْكَ تَقُولُ اَذْنِي مِنْ ثُلثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثُهُ: «ف فعل النبي ﷺ ذلك، و بشر الناس به، فاشتد ذلك عليهم» و قوله: عَلِمَ اَنْ لَنْ تُخْصَوْه وَ كان الرجل يقوم و لا يدرى متى ينتصف الليل، و متى يكون الثلثان، و كان الرجل يقوم حتى يصبح مخافة ان لا يحفظه، فأنزل الله اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنْكَ تَقُولُ اذني من قوله: عَلِمَ اَنْ لَنْ تُخْصَوْه يقول: متى يكون النصف و الثلث، نسخت هذه الآية: فافروا ما تيسر من القرآن و اعلموا أنه لم يأت نبي قط إلا خلا بصلاة الليل، و لا جاء نبي قط «ا» صلاة الليل في أول الليل. قوله: فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنَّ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا يقول: كيف إن كفرتم تتقون ذلك اليوم الذي يجعل الولدان شيبا؟ و قال أيضا على بن ابراهيم، في قوله: فَكَيْفَ تَتَّقُونَ الآية، قال: تشيب الولدان من الفزع حيث يسمعون الصيحة. على بن ابراهيم، قال: أخبرنا الحسن بن علي، عن أبيه، عن الحسين بن سعيد، عن زرعة، عن سماعة، قال: سألته عن قول الله عز وجل: وَ أَفْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، قال: «هو غير الزكاة». (بحرانی، ۱۴۱۶، ۵/ ۵۲۰)</p>	<p>... اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنْكَ تَقُولُ اَذْنِي مِنْ ثُلثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثُهُ وَ طَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَ اللَّهُ يَفْضُلُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُخْصَوْه فَنَابَ عَلَيْكُمْ فَافْرُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتُغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ يَبْتَائُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَافْرُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ أَفْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا... (شما نیز) اگر کافر شوید، چگونه خود را (از عذاب الهی) برکنار می دارید؟! در آن روز که کودکان را پیر می کند، پروردگارت می داند که تو و گروهی از آنها که با تو هستند، نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا ثلث آن را به پا می خیزند، ...</p>

جدول ۲: آمار کلی گونه های روایات تفسیری در آیات

ردیف	گونه های تفسیر روایی	شماره آیه
۱	مصداق	آیه (۲، ۳، ۱۱، ۱۷، ۲۰)
۲	بیان معنی لغت	آیه (۴، ۵، ۶، ۷، ۸)
۳	شرح، توضیح و تفسیر	آیه (۱۳، ۱۴، ۱۷، ۲۰، ۲۰)
۴	سبب نزول و شأن نزول	آیه (۱۰، ۱۷، ۲۰)

۷. نتیجه‌گیری

شیوه منسجم و بیان شده صریح برای تفسیر و تبیین آیات الهی از طرف پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امامان معصوم عَلَيْهِمُ السَّلَام نقل نشده است، اما در میان روایات تفسیری می‌توان به گونه‌های تفسیری فراوانی در جهت تفسیر آیات قرآن کریم دست یافت و تبیین و توضیح این گونه‌های تفسیری مسیری روشن در تفسیر و توضیح آیات را نشان می‌دهد. در این مقاله با جستجو در روایات وارد شده در تفسیر آیات سوره مزمل گونه‌های متعددی از جمله بیان تعیین مصداق، اسباب نزول، توضیح لغات و تفسیر آیات را استخراج شد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. ابوالفتح رازی، حسین بن علی (۱۴۰۸). *روح الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۲. بابایی، علی‌اکبر (۱۳۹۰). *بررسی مکاتب و روش‌های تفسیری*. قم: ناشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۳. بحرانی، سید هاشم (۱۴۱۶). *البرهان فی تفسیر القرآن*. تهران: بنیاد بعثت.
۴. رضایی اصفهانی، محمد علی (۱۳۹۰). *منطق تفسیر قرآن (روش‌ها و گرایش‌های تفسیری قرآن)*. قم: مرکز بین‌الملل ترجمه و نشر المصطفی.
۵. سیوطی، جلال‌الدین (۱۴۰۴). *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*. قم: ناشر کتابخانه مرعشی.
۶. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷). *المیزان*. قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۷. طبرسی، محمد حسن (۱۳۶۰). *ترجمه مجمع البیان*. تهران: انتشارات فراهانی.
۸. عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه (۱۴۱۵). *نور الثقلین*. قم: انتشارات اسماعیلیان.
۹. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴). *مصباح المنیر*. بیجا: دار الهجره.
۱۰. مسعودی، عبدالهادی (۱۳۹۵). *تفسیر روایی جامع*. قم: دارالحدیث.
۱۱. مصطفوی، حسن (۱۴۱۶). *التحقیق فی کلمات القرآن*. ایران: وزارت فرهنگ اسلامی.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.